

БІЛІНГВІЗМ ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ПРОСОДИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Процес спілкування у межах рідної культури відбувається із використанням етнічної мови відповідно до соціокультурних норм її актуалізації, тоді як в іншомовному спілкуванні індивід стикається з новим культурно-мовним середовищем. Це неминуче призводить до контакту первинної і вторинної мовно-культурних систем, наслідком чого може бути мовна й культурна інтерференція. Тому чітка диференціація мовних систем, що контактують, та їхніх культурних реалій стає необхідною передумовою успішного міжкультурного спілкування двомовної особистості.

Відомо, що мовлення білінгва є безпосереднім осередком контакту двох мов і, відтак, потенційним джерелом інтерференції на всіх їхніх рівнях [Розенцвейг 1963: 9-10; Вайнрайх 1979: 18, 126]. Утім, білінгвізм є комплексним явищем і тому потребує розгляду не лише з власне лінгвістичної, але й з психолінгвістичної й соціокультурної позицій. Відповідно, з погляду *психолінгвістики* двомовність можна трактувати як співвідношення двох мовних, а також просодичних, систем у мовній свідомості білінгва під час породження й сприйняття ним іншомовного мовлення. У власне *лінгвістичному* плані білінгвізм пов'язаний з сукупністю мовних варіацій і правил їх застосування, якими оперують двомовні індивіди у різних комунікативних ситуаціях. У *соціолінгвістиці*, у свою чергу, білінгвізм розглядають у контексті єдності процесу актуалізації іншомовного висловлювання мовця з його соціокультурною поведінкою [Верещагін 1969: 4; Розенцвейг 1972: 12].

Отже, оскільки у свідомості білінгва до часу вивчення іноземної мови уже існує система однотипних асоціацій пов'язаних з рідною мовою як попереднім досвідом, то формування нових асоціацій між фактом навколишньої дійсності й іншомовною одиницею здійснюється за аналогією з первинною мовою. У зв'язку з цим, інтерференція асоціацій, що відбувається у ментальному просторі білінгва, знаходить своє вираження в інтерференції мовних структур через недостатню диференціацію білінгвом засобів двох мовних, а саме, просодичних, систем [Дешерієв, Протченко 1972: 32; Вайнрайх 1979: 127].

У цьому контексті білінгвізм можна розглядати як психокогнітивний механізм, в умовах якого ефективність застосування мовних, у тому числі й просодичних одиниць контактуючих мовних систем залежить від мовної і комунікативної компетенцій білінгва. Відповідно до рівня сформованості цих умінь і навичок у двомовної особистості розрізняють рецептивний, репродуктивний і продуктивний білінгвізм [Верещагін 1969: 22-25].

Так, за умов *рецептивного* білінгвізму під час іншомовного мовлення двомовний індивід здатний розпізнавати і сприймати просодичні моделі вторинної мови. Згідно з цим, рецептивна просодична інтерференція виникає тому, що індивід не ідентифікує просодичні моделі сприйняті на слух у потоці спілкування іноземною мовою, а ототожнює їх з просодичними моделями рідної мови. *Репродуктивна* двомовність, у свою чергу, полягає в умінні білінгва розуміти й відтворювати сприйняті ним на слух застосовані в висловлюванні просодичні моделі. Таким чином, просодична інтерференція на репродуктивному рівні проявляється тому, що мовець апелює до первинної системи просодичних одиниць під час відтворення висловлювання вторинною мовою. *Продуктивний* білінгвізм, відтак, характеризується не лише сформованістю вище згаданих умінь у білінгва, але й здатністю породжувати мовлення, застосовуючи потрібні просодичні моделі іноземної мови. У зв'язку з цим, просодична інтерференція, що має місце у процесі породження мовлення, найбільшою мірою ускладнює інтеракцію, оскільки вона проявляється як іншомовний акцент і призводить до нерозуміння білінгва носієм мови. При цьому слід зауважити, що рецептивний і репродуктивний типи двомовності пов'язані зі знанням контактуючих мов і механічним їх застосуванням, тоді як продуктивний білінгвізм передбачає

не лише знання мови, але і його реалізацію в мовленні.

Гіпотетично, для уникнення лінгвістичної, у тому числі і просодичної, інтерференції на всіх згаданих вище рівнях вважається достатнім, щоб контактуючі мовні системи актуалізувалися в мисленні й мовленні білінгва почергово завдяки дії механізму “заперечної індукції” [Верещагін 1969: 34]. Проте, для того, щоб двомовний індивід володів іноземною мовою так само вільно, як рідною, необхідно, щоб він продублював або пережив заново в іншомовному спілкуванні увесь досвід, якого він набув у комунікативній практиці рідної мови та сформував у своїй мовній свідомості “динамічний стереотип” і мовленнєвий механізм для вторинної мови. Відтак, хоча білінгви, які довготривало спілкуються з носіями обох мов з раннього дитинства, можуть досягти високого ступеня дублювання мовного досвіду, проте навіть їм необхідно постійно вдосконалювати рівень володіння цими мовами та, при цьому, віддавати перевагу одній з них у певних галузях досвіду [Жлуктенко 1964: 11].

Отже, взаємодія мов відбувається на основі інтеракції їхніх когнітивно-психологічних механізмів у свідомості двомовного індивіда. Відтак, первинна мовна система завжди пов'язана з мисленням білінгва *безпосередньо* і є “дійсністю думки”, тоді як зв'язок мислення індивіда з вторинною мовою здійснюється *опосередковано* [Верещагін 1969: 29], оскільки білінгв сприймає її як систему мовних засобів для позначення системи уже сформованих асоціацій рідної мови [Вайнрайх 1979: 127].

У зв'язку з цим, дві окремі системи асоціацій формуються за умов усвідомленої дивергентності й конвергентності систем контактуючих мов і норм їх реалізації, що корелюють з власне лінгвістичною сутністю явища двомовності. Відповідно, у власне лінгвістичному плані двомовність являє собою володіння й почергове використання двох мов білінгвом [Вайнрайх 1979: 22; Хауген 1972: 61; Розенцвейг 1972: 9]. Таким чином, розрізняють координативний (незмішаний) і субординативний (змішаний) білінгвізм [Вайнрайх У. 1979; Жлуктенко 1966; Розенцвейг 1963: 59; 1972: 13; Метлюк 1986: 90]. Для *координативного* білінгвізму на рівні просодії властива автономна імплементація іншомовних просодичних моделей у процесі породження і сприйняття мовлення та повна або майже повна відсутність просодичної інтерференції. За умов *субординативного* білінгвізму для двох просодичних систем контактуючих мов існує одна спільна для них система значень і просодична інтерференція у цьому плані проявляється як (1) деструкція просодичних моделей вторинної мовної системи та (2) порушення комунікативних й соціокультурних норм їхньої актуалізації.

Зрозуміло, що під час спілкування білінгв може трансформувати іншомовні просодичні засоби у вигляді множини варіантів мовної норми в межах свого індивідуального культурного поля згідно з допустимим діапазоном мовної і соціокультурної варіативності. Проте вихід за межі ймовірнісної варіативності спричиняє просодичну інтерференцію як *асиметричне породження і сприйняття іншомовних просодичних моделей* [Пальченко 2002: 4]. Причинами цього на всіх мовних, зокрема, на просодичному, рівнях, на нашу думку, є (1) сукупність взаємозв'язаних лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, (2) специфіка функціонування індивідуальних механізмів мовлення, когнітивних можливостей та розумово-мовленнєвої діяльності людини, (3) рівень сформованості навичок мовленнєвої культури комуніканта, (4) трансформація його картини світу у процесі адаптації у новому мовно-культурному просторі, а також (5) універсальні й національно-специфічні засоби актуалізації просодичних одиниць.

Відтак, соціокультурна сутність білінгвізму проявляється у процесі засвоєння двомовною особистістю соціокультурного контексту інваріантно-варіантно актуалізації просодичних систем контактуючих мов, що може відбуватися, у природних або штучних умовах [Верещагін 1969: 44; Шуміліна 1972, с. 143; Метлюк 1986: 88]. Відповідно, про *природний* білінгвізм йдеться тоді, коли друга мова вивчається у безпосередніх соціокультурних умовах спілкування з її носіями. За умов *штучного* білінгвізму вивчення іноземної мови відбувається ізольовано від її природного соціокультурного середовища.

Отже, для успішної іншомовної комунікації у контексті взаємодії двох мов і культур білінгвізм повинен співвідноситись з двома культурними системами, який передбачає

дотримання ним соціокультурної конвенційності у процесі іншомовного спілкування, що становить систему специфічних для кожної мовно-культурної спільноти стандартизованих і стереотипних комунікативних моделей і полягає не лише в нормативному застосуванні етикетизованих способів взаємодії, але й характеризує поведінку двомовного індивіда загалом. Тому можна стверджувати, що виникнення просодичної інтерференції в умовах природного або штучного білінгвізму корелює з власне структурними особливостями контактуючих мовних систем, що проявляється у їх координативному або субординативному функціонуванні в мовленні білінгва і є релевантним мовно-культурному досвідові білінгва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / Пер. с англ. Языка и комментарий Ю.А. Жлуктенко. Вступ. ст. В.Н. Ярцевой. – К.: Вища школа, 1979. – 263 с.
2. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 160 с.
3. Дешериев Ю.Д., Протченко И.Ф. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 26-42.
4. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1966. – 135 с.
5. Метлюк А.А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва. – Мн.: Высшая школа, 1986. – 110 с.
6. Пальченко Н.В. Социокультурный аспект акцентуации в американском варианте английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГЛУ. – М., 2000. – 24 с.
7. Розенцвейг В.Ю. О языковых контактах // Вопросы языкознания. №1. – М., 1963. – С. 57-66.
8. Хауген Э. Языковые контакты // Новое в лингвистике: Языковые контакты. Вып. VI. – М.: Прогресс, 1972. – С. 61-81.
9. Шумилина Т.Н. Просодическая интерференция при обучении интонации английской речи в условиях русско-украинского двуязычия // Фонетическая интерференция: Межвуз. сб. науч. тр. – Иваново, 1985. – С. 142-150.

СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА И ПРАГМАТИКА ЯЗЫКОВЫХ КЛИШЕ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Явление воспроизводимых сверхсловных наименований в языке, многообразное в своей онтологии, становится все более актуальным в теории языка. Сложность самого явления предопределяет разнообразие взглядов и подходов в описании и интерпретации фактов языка. Наиболее важными аспектами исследований являются нерешенные проблемы структуры, семантики и прагматики сверхсловных воспроизводимых единиц, в частности:

- онтология семиотических типов единиц (номинативные единицы – предикативные единицы),
  - прагматика единиц (стилистические функции единиц),
  - языковой статус аналитических воспроизводимых единиц (статус их как единиц лексики, фразеологии или синтаксиса),
  - способы словообразования данных единиц,
  - типология структуры и семантики данных единиц
- и др.

Разнообразие методологических и методических подходов обусловило разнообразие и противоречивость терминологии данной сферы языковых явлений. Следует отметить, с одной стороны, многозначность и даже омонимичность терминов в отдельных теориях, а, с другой стороны, отметить то, что в разных теориях те же самые явления обозначаются нередко разными терминами, то есть, отличающиеся термины разных теорий могут обозначать то же самое понятие и, наоборот, один и тот же самый термин в разных теориях может обозначать совершенно разные понятия.

Все известные теории фразеологии не оспаривают существование такой единицы как фразеологизм. Однако многие ученые по-разному определяют статус данной единицы. Причина разнообразия подходов и разрабатываемых теории заключается в различном осознании гносеологии фразеологической единицы, то есть в понимании ее структуры, семантики и прагматики. Прежде всего, следует обратить внимание на достаточный эклектизм многих теорий статуса фразеологизмов. Категории структуры, семантики и прагматики однозначно не дефинируются и даже строго не разделяются. Причина эклектизма кроется, очевидно, в отсутствии систематизированных критериев как в определении самого фразеологизма, так и его разновидностей. Таким образом, можно утверждать, что определение статуса фразеологизма находится на пересечении проблемы дефиниции статуса лексической единицы и дефиниции статуса синтаксической единицы. Дифференциация проходит, таким образом, по линии «номинативная - предикация», где номинативные единицы являются лексическими единицами, а предикативные – единицами синтаксическими. В соответствии с этим можно выделить две основные точки зрения, которые однозначно решают проблему статуса фразеологических единиц:

- признание фразеологизма лексической, но не синтаксической единицей (см. например, С. Лещак, 2007),
- признание фразеологизма самобытной структурной единицей особого уровня языка, то есть не лексической и не синтаксической единицей языка (см. например, А.И. Молотков, 1986).

Большинство ученых придерживается мнения, что лексическая единица – это прежде всего номинативная единица, то есть единица, обозначающая инвариантное понятие. Разногласия появляются в понимании онтологии номинативной функции и в интерпретации формы выражения лексической единицы. Однозначно можно различить две формы выражения лексической единицы - синтетическую форму